

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ВИМІРИ ІННОВАЦІЙ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Випуск 2

УДК 330.341.1:001.2:316:330:338.2(02.064)

DOI: 10.31339/978-617-7495-99-3/420.2026

Рекомендовано до друку Вченою радою Мукачівського державного університету (протокол №12 від 25 травня 2026 року)

Рецензенти:

ГАЛУС Олександр – доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Заслужений діяч науки і техніки України.

КРУТІЙ Катерина – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти Маріупольського державного університету.

ЛІБА Наталія – доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування та маркетингу Мукачівського державного університету.

Редакційна колегія:

ШВАРДАК Маріанна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету, голова правління ГО «Спілка науковців України».

ПОПОВИЧ Оксана – доктор педагогічних наук, професор, декан педагогічного факультету Мукачівського державного університету.

ІВАНОВА Вікторія – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної та спеціальної освіти Мукачівського державного університету.

M58

Міждисциплінарні виміри інновацій: від теорії до практики соціально-економічного розвитку: колективна монографія. Вип. 2 / за ред. М. Швардак, О. Попович, В. Іванової. Мукачево: Мукачівський державний університет – Спілка науковців України, 2026. 420 с.

У монографії розглянуто теоретичні та практичні аспекти інноваційних процесів у контексті сучасного розвитку освіти та соціально-економічної сфери. Акцентовано увагу на широкому спектрі системних інновацій в освітній галузі – від управління безпекою середовища й упровадження новітніх педагогічних технологій до цифровізації мовної підготовки та інклюзивних рішень, а також на проблемах цифрової трансформації бізнесу, інтеграції штучного інтелекту та стратегічного управління людським капіталом у кризових умовах. Відображено погляди вітчизняних дослідників на вирішення актуальних завдань у сферах педагогіки, економіки, менеджменту та соціокультурної діяльності в контексті побудови інноваційного суспільства.

Адресується фахівцям-практикам, науковим і науково-педагогічним працівникам, докторантам, аспірантам та студентам; усім, хто цікавиться актуальними проблемами інноваційного розвитку суспільства.

ISBN 978-617-7495-99-3

© Мукачівський державний університет, 2026

© Спілка науковців України, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. ТЕХНОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ, ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	9
1.1. Штучний інтелект в управлінні підприємством (<i>Олена Бачинська</i>)	9
1.2. Проблеми та перспективи використання штучного інтелекту при побудові профілю кандидата на вакансію (<i>Галина Вербицька</i>)	28
1.3. Інтелектуальні системи обробки даних для моніторингу агроecosистем на основі безпілотних літальних апаратів (<i>Олександр Семіряков</i>)	44
1.4. Формування адаптивної моделі бюджетування підприємств будівельної галузі України в умовах форс-мажору (<i>Оксана Рубцова, Лариса Гусарова</i>)	61
РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ, ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ	120
2.1. Освітні інновації як чинник розвитку людського капіталу: міждисциплінарний аналіз (<i>Ілона Дичківська</i>)	120
2.2. Освіта як стратегічний ресурс відновлення людського капіталу України в умовах війни: роль ментального капіталу (<i>Олена Пальчук</i>)	147
2.3. Крос-культурні комунікації в системі сучасного менеджменту креативних індустрій (<i>Вікторія Олійник</i>)	168
2.4. Чинники формування якості та безпечності майонезу і їх значення для споживачів на українському ринку (<i>Ольга Юдічева</i>)	187
2.5. Трансформація соціокультурних моделей університетської бібліотеки: від традиційного книгосховища до інноваційного освітньо-наукового хабу (<i>Катерина Мовчан</i>)	210
РОЗДІЛ 3. ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ТА СИСТЕМНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ОСВІТІ	221
3.1. Моніторинг сформованості культури безпеки освітнього середовища як показник якості управління в системі «дитина – заклад освіти – громада» (<i>Маріанна Швардак</i>)	221
3.2. Інноваційні підходи у моделях професійної підготовки майбутніх юристів США та Великої Британії (<i>Віталій Будкевич</i>)	241

3.3. Фасилітативна функція педагога в контексті інноваційних трансформацій освіти (<i>Віталія Палкуш</i>)	258
3.4. Педагогічні умови інтеграції інноваційних технологій в освітній процес закладу дошкільної освіти (<i>Оксана Попович, Вікторія Іванова</i>)	277
3.5. Формування професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення в умовах інноваційних трансформацій освіти (<i>Тетяна Атрощенко, Мирослава Газдик</i>)	301
РОЗДІЛ 4. ПРАКТИЧНІ ВИМІРИ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ, ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ТА ІНКЛЮЗИВНІ РІШЕННЯ В ОСВІТІ	323
4.1. Педагогічний дизайн та доступність українсько-англійського словника шрифтом Брайля (<i>Ярослав Сидоренко</i>)	323
4.2. До проблеми формування англомовної лексичної компетентності засобами мобільних технологій (<i>Оксана Липчанко-Ковачик</i>)	343
4.3. Міждисциплінарна інтеграція української та англійської мовної підготовки у військовому ЗВО (<i>Анна Жукова, Світлана Деміхова</i>)	364
ПІСЛЯМОВА	397
БІБЛІОГРАФІЯ	399
НАШІ АВТОРИ	418

3.3. Фасилітативна функція педагога в контексті інноваційних трансформацій освіти

Віталія ПАЛКУШ¹³

***Анотація.** У дослідженні теоретично обґрунтовано фасилітативну функцію педагога в умовах інноваційних трансформацій освіти. Розкрито сутність фасилітації як процесу організації педагогічної взаємодії, що спрямований на створення сприятливих умов для саморозвитку, самореалізації та активного включення учасників освітнього процесу у спільну діяльність. Фасилітативну функцію педагога розглянуто як професійну функцію, спрямовану на організацію та підтримку суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками освітнього процесу, забезпечення умов для розвитку їхнього особистісного потенціалу, стимулювання пізнавальної активності та формування здатності до самоосвіти. У контексті інноваційних трансформацій освіти фасилітативну компетентність окреслено як інтегративне професійно-особистісне утворення, що відображає здатність і готовність педагога до організації ефективної фасилітативної взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу.*

***Ключові слова:** педагог, здобувачі освіти, фасилітація, фасилітатор, фасилітативна функція, фасилітативна компетентність, інновації, інноваційні трансформації освіти.*

Вступ. Вітчизняна освіта характеризується інтенсивними інноваційними трансформаціями, зумовленими глобалізаційними процесами, цифровізацією суспільства та зміною освітніх парадигм. У цих умовах зростає потреба у переосмисленні ролі педагога, який уже не обмежується функціями транслятора знань, а виступає організатором освітнього середовища, здатним забезпечити активну взаємодію учасників освітнього процесу та підтримати індивідуальну освітню траєкторію кожного здобувача освіти.

Особливої актуальності набуває фасилітативна функція педагога, що передбачає створення умов для ефективної комунікації, співпраці та розвитку особистісного потенціалу здобувачів освіти. Такий підхід ґрунтується на принципах гуманістичної педагогіки, суб'єкт-суб'єктної взаємодії та педагогіки

¹³ Віталія ПАЛКУШ – викладач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна.

партнерства, сприяючи формуванню вмінь самостійно здобувати знання, критично мислити та відповідально діяти в умовах змінного світу.

Результати дослідження. У контексті інноваційних змін фасилітативна діяльність педагога набуває стратегічного значення, оскільки забезпечує не лише ефективність освітнього процесу, а й формування готовності до безперервного навчання та саморозвитку. Це зумовлює необхідність теоретичного осмислення сутності фасилітативної функції та визначення її ролі у професійній діяльності педагога в умовах сучасних освітніх трансформацій.

Беремо до уваги й той факт, що суттєвою характеристикою гуманістичного особистісно орієнтованого навчання є його реалізація як суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками освітнього процесу, у межах якої педагог виступає насамперед як фасилітатор особистісного зростання учнів. Відповідно, пошук шляхів і засобів гуманізації освітньо-виховного процесу зумовлює звернення до педагогічної фасилітації як особливого типу взаємодії між учителем і учнем, що ґрунтується на засадах гуманізму, полісуб'єктності та толерантності. Здатність педагога створювати та підтримувати такий освітній простір розглядається як важливий показник його професіоналізму та педагогічної майстерності (Шевченко, 2014, с.258).

Розглянемо термін «фасилітація» як важливу категорію педагогічної науки, пов'язану з діяльністю педагога.

Енциклопедія освіти тлумачить фасилітацію як «стиль педагогічного спілкування, який передбачає полегшення взаємодії під час спільної діяльності» (Енциклопедія освіти, 2008). Фасилітація (англ. *facilitate* – полегшувати, сприяти) – «стиль педагогічного спілкування, який передбачає полегшення взаємодії під час спільної діяльності; ненав'язлива допомога групі чи окремій людині в пошуку способів виявлення і розв'язання проблем, налагодженні комунікативної взаємодії між суб'єктами діяльності» (Бібік, 2021). Мета фасилітації – «організація ефективної роботи учнів на засадах гуманізму, особистісного саморозвитку, конструктивної взаємодії, глибокої довіри педагога до учнів та їхніх можливостей» (Омельченко, Шулик, 2018, с.7).

Фасилітація (від англ. *facilitate* – допомагати, полегшувати, сприяти) розглядається як сукупність умінь і навичок, що забезпечують ефективну організацію обговорення складних питань без зайвих витрат часу та дають змогу в стислі терміни реалізувати заплановані дії за умов максимальної активності всіх учасників (Хілько, 2014). Фасилітативна організація групової роботи, спрямована на уточнення й досягнення спільних цілей, сприяє підвищенню ефективності професійної підготовки майбутніх психологів, зокрема в процесі використання інтерактивних технологій навчання. Фасилітатор, який координує процес обговорення під час занять, забезпечує результативну групову взаємодію, допомагає учасникам усвідомити спільну мету та підтримує позитивну групову динаміку. Водночас він зберігає нейтральність, не віддаючи переваги жодній із позицій чи сторін у дискусії (Хілько, 2014).

Фасилітація розуміється О. Левченко як різновид педагогічної взаємодії, у межах якої основною метою діяльності педагога є підтримка та створення сприятливих умов для саморозвитку й самореалізації іншого суб'єкта. Фасилітативну взаємодію при цьому авторка розглядає як ціннісно-смыслову, що передбачає формування глибокого й стійкого зв'язку між учасниками освітнього процесу. Вона ґрунтується на допомозі, полегшенні та сприянні, а також спрямовує процес пошуку інформації на професійний розвиток здобувачів освіти (Левченко, 2008, с.25).

У педагогічному дискурсі поняття «фасилітація» (від дієслова *facilitate* – «полегшувати, сприяти, допомагати, просувати») широко використовується в контексті міжособистісної взаємодії. Фасилітатор – «той, хто перетворює процес комунікації на зручний і легкий для всіх його учасників» (Волкова, Степанова, 2018, с.230). В. Желанова переконана, що фасилітація як «процес взаємодії, спілкування між суб'єктами освітнього процесу на засадах людиноцентризму, міжсуб'єктності, толерантності й емпатії є суттєвим складником професійної діяльності педагога (Желанова, 2021, с.89).

Фасилітація, як стверджує Н. Кошечко, – «дієва продуктивна технологія в управлінні педагогічними конфліктами у закладах вищої освіти. Її основний

зміст вкладається у таке положення-висловлювання фасилітатора: «Я тобі допоможу – знаю мету і ми разом знайдемо шлях до неї!»» (Кошечко, 2018, с.28). Відтак фасилітатор – це особа, яка організовує взаємодію, активізує учасників і структурує групову роботу. Викладач-фасилітатор постає як професійно підготовлена особистість, що дидактично виважено забезпечує ефективну комунікацію студентів, сприяючи досягненню поставлених освітніх завдань у сприятливій і продуктивній атмосфері. Такий викладач оптимізує процес спілкування, роблячи його зрозумілим і доступним для всіх учасників, допомагає усвідомити спільну мету та підтримує позитивну групову динаміку. Водночас він дотримується нейтральної позиції, не надаючи переваги жодній із точок зору в ході обговорення (Кошечко, 2018, с.28).

М. Швардак розглядає фасилітацію як процес, що забезпечує ефективну організацію обговорення та розв’язання складних проблем у групі, даючи змогу в стислі терміни реалізувати заплановані дії за умов максимальної залученості всіх учасників. Авторка вважає, що на відміну від традиційного управління навчальним процесом, фасилітація не має директивного характеру. Якщо в умовах класичного управління суб’єкт орієнтується на виконання інструкцій і розпоряджень, то у фасилітативній взаємодії він поєднує риси керівника, лідера й активного учасника процесу, спрямовуючи групу на спільне досягнення результату (Швардак, 2015, с.177).

Фасилітацію Д. Рябець рекомендує розглядати як процес стимулювання розвитку свідомості особистості, її незалежності та свободи вибору, а не як засіб підпорядкування загальній думці. Водночас фасилітація виступає чинником, що впливає на підвищення ефективності діяльності суб’єктів освітнього процесу (Рябець, 2022, с.250).

Технологія фасилітації охоплює сукупність алгоритмів і прийомів організації суб’єкт-суб’єктної взаємодії між учасниками педагогічного процесу. Вона ґрунтується на використанні їхнього особистого досвіду та спрямована на створення умов для розвитку індивідуального досвіду, формування творчих здібностей і здатності до самоактуалізації в навчальній та інших сферах

життєдіяльності. Виокремлюють різні види фасилітації, зокрема психологічну, педагогічну, соціальну, спортивну та екофасилітацію (Кошечко, 2018, с.26).

Фасилітативна технологія, на думку К. Шевченко, передбачає сукупність алгоритмів і прийомів організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками педагогічного процесу, що ґрунтується на використанні їхнього особистого досвіду та спрямована на створення умов для розвитку суб'єктного досвіду, формування творчих здібностей і здатності до самоактуалізації в навчальній та інших сферах життєдіяльності. Відтак фасилітативна педагогічна технологія постає як цілісна система, що поєднує принципи діяльності фасилітатора та способи їх реалізації в освітній взаємодії, забезпечуючи ефективну організацію навчального процесу (Шевченко, 2014, с.261).

С. Хілько називає такі види фасилітації: психологічну, педагогічну, соціальну, спортивну та екофасилітацію. Психологічна фасилітація розглядається авторкою як процес управління, що водночас передбачає конструювання та реконструювання особистісної системи. Вона має ймовірнісний, нелінійний і незворотний характер, що відповідає природі особистісних змін, і ґрунтується на своєрідному поєднанні контролю з процесами самореконструкції та самоорганізації особистості як відкритої динамічної системи. Педагогічна фасилітація є різновидом педагогічної діяльності, спрямованої на допомогу учням і студентам в усвідомленні власної самоцінності. Вона підтримує їхнє прагнення до саморозвитку, самореалізації та самовдосконалення, сприяє особистісному зростанню, розвитку здібностей і пізнавальних можливостей. Водночас вона формує ціннісне ставлення до людей, природи й національної культури через організацію гуманістичного, діалогічного, суб'єкт-суб'єктного спілкування в атмосфері довіри, прийняття та взаєморозуміння. Соціальна фасилітація полягає у підвищенні ефективності або швидкості діяльності людини завдяки усвідомленню присутності інших – як спостерігачів чи потенційних суперників, що впливає на її поведінку та результати діяльності. Спортивна фасилітація спрямована на виявлення, підтримку та посилення ефективних процесів організації діяльності як команди

загалом, так і окремих спортсменів. Екофасилітація трактується як процес управління відкритою динамічною системою особистості з метою підтримки її у стані безперервного саморозвитку (Хілько, 2016, с.85).

Г. Волошко стверджує, що педагогічна фасилітація – це «умова продуктивності навчання або виховання й розвитку суб'єктів педагогічного процесу за рахунок особливого стилю спілкування та власне особистості педагога (Волошко, 2016, с.98). Вона є сучасним і перспективним підходом, який відповідає актуальним запитам педагогічної практики щодо підвищення якості підготовки майбутніх педагогів. За таких умов зростає відповідальність студента, оскільки він опановує знання відповідно до власних інтересів і потреб та самостійно регулює свою пізнавально-пошукову діяльність в освітньому процесі. У розумінні авторки доцільним є технологічний підхід до тлумачення фасилітації – як специфічного стилю або методики викладання, що ґрунтується на визначених концептуальних засадах. Отже, педагогічну фасилітацію можна розглядати як феномен, в основі якого лежить багатофункціональна взаємодія учасників освітнього процесу. У цій взаємодії викладач займає позицію помічника й організатора навчання, підтримує та супроводжує процес набуття студентами нового суб'єктивного досвіду, створюючи умови для їхнього особистісного та професійного розвитку (Волошко, 2021, с.69-70). При цьому фасилітаційний підхід, насамперед, передбачає вміння вибудовувати нові типи взаємин з учнями або студентами, визнаючи їхнє право на вільну самореалізацію та власну експертність. Важливою складовою цього підходу є також професійне володіння широким спектром інтерактивних методів і технік, що забезпечують ефективну організацію освітнього процесу (Волошко, 2016, с.99).

Педагогічну фасилітацію В. Желанова розглядає як процес взаємодії та спілкування між суб'єктами освітнього процесу, що ґрунтується на засадах людиноцентризму, міжсуб'єктності, толерантності й емпатії та сприяє особистісному саморозвитку й конструктивній взаємодії учасників (Желанова, 2021, с.88).

О. Галіцан інтерпретує педагогічну фасилітацію як специфічну педагогічну діяльність, компоненти якої, інтегруючись, формують її усталений профіль, а своєрідним «силовим полем» виступає інтенція взаєморозуміння з іншою людиною. Реалізація такої діяльності пов'язана із зверненням до внутрішнього світу особистості як до своєрідної «емоційної тканини», що водночас ускладнює її сприйняття і робить його більш виразним. Педагогічна фасилітація дає змогу вчителю знаходити адекватні орієнтири у взаєминах з учнями та, завдяки постійному рефлексивно-розумовому аналізу власних дій, трансформувати педагогічну реальність відповідно до індивідуальної професійної позиції, що ґрунтується на гуманістичних засадах. Провідним принципом професійної діяльності вчителя як фасилітатора є ціннісне ставлення до учня, яке відображає потребу особистості в іншій людині та проєкцію власної «правильної» картини світу на простір педагогічної взаємодії. Водночас педагогічна фасилітація передбачає вміння вчителя адекватно визначати «радіус» поля особистісної підтримки учня, що поступово набуває статусу життєво важливої домінанти в умовах сучасної трансформації освіти (Галіцан, 2012, с.132).

Педагогічний контекст фасилітації передбачає організацію такого типу міжособистісних взаємин, які забезпечують створення ефективних умов для саморозвитку й самореалізації особистості, спонукаючи її до активного розкриття власного внутрішнього потенціалу. Визначальними ознаками таких взаємин є взаємопізнання, взаєморозуміння, узгодженість спільних дій і взаємовплив усіх учасників освітнього процесу. Педагогічна фасилітація сприяє підвищенню продуктивності творчої діяльності студентів завдяки розвитку креативного мислення та здатності знаходити інноваційні рішення. Водночас вона виступає важливим мотиваційним інструментом, оскільки забезпечує повноцінне залучення особистості до процесів самостійного прийняття рішень і відповідальності за їх реалізацію (Козич, с.66).

Слід зауважити, що педагогічна фасилітація передбачає створення такої взаємодії, за якої актуалізується індивідуальний досвід учасників освітнього процесу, відбувається взаємодія та взаємне «перекодування» індивідуальних

контекстів розуміння навчальної інформації. У результаті виникає потреба й можливість оперативного та особистісно мотивованого застосування оновленого досвіду, що сприяє становленню суб'єктності як важливої стильової характеристики навчальної діяльності. Опора на суб'єктний досвід студентів виступає ключовим фасилітативним чинником, адже саме за таких умов забезпечується їхній особистісний розвиток. Саме тому науковці називають педагогічну фасилітацію специфічним видом діяльності викладача, спрямованим на допомогу студенту в усвідомленні власної самоцінності, підтримку його прагнення до саморозвитку, самореалізації та самовдосконалення. Вона сприяє особистісному зростанню, розкриттю здібностей і пізнавальних можливостей, а також формуванню ціннісного ставлення до людей, природи та національної культури. Реалізація фасилітації ґрунтується на організації підтримувального, гуманістичного, діалогічного та суб'єкт-суб'єктного спілкування в атмосфері безумовного прийняття, взаєморозуміння і довіри (Волкова, Степанова, 2018, с.231).

Погоджуємося, що установлюючи педагогічний контакт із здобувачами освіти викладач-фасилітатор створює сприятливі умови для їхнього самопізнання та прийняття себе, розвитку пізнавальних і творчих здібностей, ініціативності й підприємливості. Він також стимулює самостійність, свідоме ставлення до навчання та формування згуртованості студентського колективу. Способи взаємодії викладача-фасилітатора зі студентами передбачають індивідуальний і диференційований підхід, увагу до їхніх почуттів і переживань, обговорення актуальних питань, спільне планування освітньо-виховної діяльності, використання почуття гумору, отримання зворотного зв'язку, а також надання студентам права вибору форм навчання. Важливим є також спільне оцінювання навчальних досягнень. За такого підходу відповідальність за результати навчання значною мірою покладається на студента, тоді як викладач відповідає за власний професіоналізм, якість організації освітнього процесу та створення умов для ефективного навчання (Волошко, 2016, с.99-100).

Фасилітатори – це лідери, які вміють організовувати та проводити зустрічі з дотриманням регламенту, сприяють виконанню порядку денного, утримують увагу учасників, створюють умови для активного обміну думками, чітко формулюють і структурують проблемні питання, узагальнюють результати та аргументують позиції. Досвідчений фасилітатор зберігає неупередженість і забезпечує можливість конструктивної взаємодії між усіма учасниками групи. Він виступає як нейтральний організатор процесу, який підтримує діалог і не займає жодної сторони в обговоренні, дотримуючись об'єктивної позиції протягом усього процесу. При цьому не має вирішального значення, чи бере фасилітатор безпосередню участь у дискусії або чи є він експертом у темі. Основним його завданням є сприяння групі у виконанні поставлених завдань, розв'язанні проблем і досягненні узгоджених рішень, прийнятних для всіх учасників (Гура, 2014, с.36).

Серед умінь фасилітатора Н. Бібік виокремлює такі: ставити відкриті запитання, що передбачають розгорнуту відповідь і зазвичай починаються зі слів «як», «коли», «чому», «навіщо»; позитивно реагувати на будь-які сигнали від учасників групи, адже кожна реакція свідчить про їхню залученість у процес і відкриває можливості для подальшої роботи; будь-які репліки чи запитання мають сприйматися з повагою та щирим розумінням, за потреби – переформулюватися у позитивному ключі та розвиватися; заохочувати висловлювання учасників і підтримувати їхню активність; забезпечувати ясність позицій учасників у конфліктних ситуаціях; отримувати відповіді від групи, переадресовувати їх усім або окремим учасникам, не нав'язуючи власної точки зору; забезпечувати зворотний зв'язок між учасниками освітнього процесу (Бібік, 2021).

До числа умінь фасилітатора, які важливо розвивати, належать емпатійне слухання та уважне спостереження за поведінкою учасників освітнього процесу. Важливими є також здатність налагоджувати ефективну комунікацію в групі, коригувати дії її учасників і забезпечувати дотримання правил взаємодії. Крім того, фасилітатор має вміти заохочувати активну, конструктивно спрямовану

поведінку, організовувати безпечний і продуктивний зворотний зв'язок між учасниками, демонструвати стриманість і терпіння, а також дотримуватися нейтральної позиції під час оцінювання результатів навчальної діяльності (Волошко, 2021, с.73).

Як зазначає С. Березка, список особистісних якостей фасилітатора є доволі різноманітним і умовно поділяється на кілька груп:

1) інтелектуальні характеристики – передбачають високий рівень обізнаності педагога, здатність швидко реагувати на зміни групової динаміки, оперативно коригувати запитання та добирати відповідні методи роботи залежно від ситуації;

2) емоційні характеристики – включають емоційну стабільність, стресостійкість, вольові якості та високий рівень емоційного інтелекту, які є необхідними для ефективної фасилітаційної діяльності;

3) мотиваційні характеристики – визначають внутрішню спрямованість викладача, впливають на стиль його спілкування та особливості професійної діяльності;

4) самопізнання та розуміння інших – охоплюють здатність до об'єктивності, рефлексії, самоспостереження, емпатії, відкритості до нового досвіду та чутливості до станів інших учасників;

5) комунікативні характеристики – включають доброзичливість, тактовність, гнучкість, уміння співпрацювати, а також здатність відчувати та дотримуватися міжособистісної дистанції, що є ключовим у фасилітації;

6) ділові характеристики – передбачають навички організації, координації, модерації, управління та планування освітнього процесу, необхідні для ефективного здійснення фасилітаційної діяльності (Березка, 2019, с.8).

До основних обов'язків педагога-фасилітатора Н. Прасол зараховує такі: виявлення освітніх потреб і запитів студентів; індивідуальне консультування студентів з питань навчальної діяльності; упровадження технологій індивідуалізації в освітній процес; надання допомоги студентам у пошуку та використанні інформаційних ресурсів для вирішення навчальних завдань;

навчання студентів складанню індивідуального навчального плану та індивідуального графіка навчання; організація розроблення індивідуального навчального плану та індивідуального графіка навчання; індивідуальне консультування з питань складання індивідуального навчального плану та графіка навчання; підтримка навчальної діяльності студентів, аналіз їхніх проблем і труднощів; індивідуальне консультування щодо виконання індивідуального навчального плану та індивідуального графіка навчання (Прасол, 2014, с.224). Поділяємо думку авторки у тому, що індивідуалізація освітнього процесу потребує від викладача-фасилітатора дотримання таких положень: провідною є особиста індивідуалізація, тобто врахування всіх якостей особистості кожного студента під час виконання завдань і вправ, що забезпечує мотивацію та інтерес до освітньої діяльності; важливим аспектом індивідуалізації є врахування індивідуальних особливостей студентів та їх постійний розвиток; необхідним є всебічне й об'єктивне сприйняття студента як партнера, формування довірливих взаємин, здатність до співпереживання у спільній діяльності, а також передбачення й конструктивне розв'язання можливих конфліктних ситуацій (Прасол, 2014, с.225).

Науковці також наголошують, що викладач-фасилітатор має здійснювати педагогічну взаємодію, яка надихає та спонукає студента до усвідомленої інтенсивної самозміни відповідно до особистісно значущих сенсів життєдіяльності, тим самим активізуючи процес його цілеспрямованого й продуктивного саморозвитку. Він виконує супровідну та підтримувальну функцію, сприяє позитивним особистісним змінам студентів, виступає помічником і співтворцем їхнього особистісного зростання, формує позитивні якості та за потреби коригує або долає негативні прояви. Такий педагог повинен володіти вміннями ефективно управляти змістом і динамікою роботи мікрогруп, уважно слухати співрозмовників, точно й повно передавати інформацію, грамотно формулювати запитання, розділяти успіх із групою, бути відкритим до альтернативних думок і не нав'язувати власну позицію. Він створює умови для здійснення студентом особистісного ціннісного вибору, організовує ситуації, що

передбачають наявність альтернативних рішень і сприяють їх усвідомленому рефлексивному опрацюванню. Важливою складовою діяльності викладача-фасилітатора є формування у студентів розуміння того, що ключовим результатом навчання у закладі вищої освіти є здатність до самостійного, активного й компетентного пошуку знань та їх подальшого застосування (Волкова, Степанова, 2018, с.231).

Основними завданнями викладача-фасилітатора у контексті професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів Д. Рябець виокремлює такі: виявлення та задоволення освітніх потреб і запитів здобувачів освіти; розвиток мотиваційної, когнітивної та емоційно-вольової сфер особистості; упровадження сучасних особистісно орієнтованих технологій формування фахових компетентностей; надання допомоги студентам у пошуку й використанні інформаційно-комунікаційних ресурсів для розв'язання навчальних завдань. Важливими є також організація індивідуальної роботи щодо підготовки та проведення наукових досліджень з актуальних проблем навчання і виховання дітей молодшого шкільного віку в умовах Нової української школи, ефективна організація самостійної діяльності студентів на засадах дидактичного вибору, а також створення умов для творчого самовираження особистості як у аудиторній, так і в позааудиторній діяльності (Рябець, 2022, с.250). Погоджуємося з дослідницею, що реалізація зазначених завдань сприяє формуванню у майбутніх учителів початкової школи таких якостей, як цілеспрямованість, креативність, самостійність, пізнавальна активність і стійка професійна спрямованість.

Досліджуючи педагогічну фасилітацію у контексті професійної компетентності вчителя, К. Шевченко відзначає фасилітативну компетентність і розглядає її як інтегративне особистісне утворення педагога, що відображає рівень його здатності та готовності стимулювати розвиток особистісного потенціалу учнів як суб'єктів пізнавальної діяльності через особливий стиль взаємодії. Як складне системне утворення, вона має багатокомпонентну структуру, до якої входять мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний

та рефлексивний компоненти, що в сукупності визначають її зміст і функціонування (Шевченко, 2014, с.261).

Фасилітаційну компетентність у загальному вигляді можна визначити як інтегративний, динамічний комплекс індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних характеристик людини, що ґрунтується на міждисциплінарних структурованих знаннях і різнорівневих уміннях та виявляється у здатності вибудовувати фасилітативну взаємодію з усіма суб'єктами освітнього процесу (Фокша, 2019, с.11).

В. Желанова представляє фасилітативну компетентність як «інтегровану характеристику майбутнього педагога, яка синтезує його провідні професійно-особистісні якості, що забезпечують готовність до фасилітації суб'єктів освітнього процесу» (Желанова, 2021, с.89). У межах свого дослідження структура фасилітативної компетентності розглядається авторкою на основі двох взаємопов'язаних позицій. Перша позиція ґрунтується на структурно-діяльнісному підході, відповідно до якого психологічна структура діяльності розуміється як єдність потреб, мети, мотивів, дій та операцій. У цьому контексті доцільним є виокремлення у структурі фасилітативної компетентності двох груп особистісних утворень: тих, що виступають спонукачами діяльності й поведінки, та тих, що забезпечують її виконання. Відповідно, у структурі фасилітативної компетентності майбутнього педагога виділяються мотиваційно-аксіологічний, когнітивний і праксіологічний компоненти. При цьому мотиваційно-аксіологічний компонент виконує спонукальну функцію, тоді як когнітивний і праксіологічний – виконавчу. Друга позиція базується на розумінні фасилітації як системи взаємопов'язаних процесів фасилітативної позиції, взаємодії та спілкування. Згідно з цим підходом, структура фасилітативної компетентності охоплює перцептивний, інтерактивний і комунікативний аспекти. Таким чином, запропонована структура фасилітативної компетентності є інтеграцією зазначених підходів, що підтверджується взаємозв'язком мотиваційно-аксіологічного, когнітивного та праксіологічного компонентів із механізмами перцепції, комунікації та інтеракції (Желанова, 2021, с.89).

Слід підкреслити, що у контексті діяльності викладача закладу вищої освіти рольова позиція фасилітатора передбачає сформованість низки професійних умінь. Зокрема, він має уважно слухати, спостерігати та запам'ятовувати як перебіг подій, так і особливості поведінки студентів; налагоджувати просту й продуктивну комунікацію між членами навчальної групи; аналізувати та за потреби коригувати дії студентів. Важливим є також уміння діагностувати та підтримувати ефективні форми поведінки, коригуючи неефективні, сприяти формуванню моделей конструктивної взаємодії. Фасилітатор повинен забезпечувати зворотний зв'язок між учасниками освітнього процесу, уникаючи «наступальних» і «захисних» форм спілкування, а також активізувати продуктивні моделі поведінки як у межах внутрішньогрупової, так і міжгрупової взаємодії. Окрім того, викладач-фасилітатор має викликати довіру студентів, бути терплячим і справедливим, дотримуватися нейтральної позиції під час оцінювання навчальної діяльності та сприяти створенню атмосфери партнерської взаємодії (Волкова, Степанова, 2018, с.231).

Так, мотиваційний компонент передбачає усвідомлення необхідності оновлення освітніх підходів і переходу педагога від ролі транслятора знань до ролі фасилітатора, а також позитивну налаштованість на здійснення фасилітативної діяльності. Когнітивний компонент охоплює систему знань про сутність фасилітації та її теоретико-методологічні засади. Операційно-діяльнісний компонент пов'язаний з оволодінням уміннями та технологіями фасилітативного навчання, спрямованими на активізацію пізнавальної діяльності здобувачів освіти. Рефлексивний компонент забезпечує здатність педагога до аналізу й оцінювання власної професійної діяльності, усвідомлення її результатів і вдосконалення власної педагогічної практики (Шевченко, 2014, с.261).

У трактуванні О. Фісун фасилітуюча позиція вчителя розглядається як система установок, що визначає цілі його професійної діяльності, його місце в освітньому процесі, а також вибір методів і засобів оцінювання результатів цієї діяльності. Дослідниця виокремлює основні ознаки педагогічної фасилітації,

серед яких: відкритий і щирий прояв власних переконань і думок; ціннісне ставлення до кожної дитини, її прийняття, повага та толерантність до інтересів, потреб і прагнень, а також віра в її потенційні можливості; емпатійне розуміння учня, здатність сприймати його внутрішній світ і поведінку з його позиції; сприяння саморозвитку та самовихованню учнів у процесі педагогічної взаємодії, їх ініціювання та підтримка. Важливим є також запропонований підхід до структури фасилітуючої позиції, яка включає мотиваційно-ціннісний, теоретичний, практичний та особистісно-ціннісний компоненти (Фісун, 2011, с.42-43).

У нашому дослідженні ми послуговуємося рекомендаціями С. Омельченко та Т. Шулик, спрямованими на оптимізацію процесу педагогічної фасилітації в освітньому процесі сучасної школи, які передбачають насамперед зосередження уваги вчителя не стільки на зміні змісту та методів навчання, скільки на формуванні й зміцненні ключових особистісних установок та забезпеченні постійного професійно-особистісного зростання педагога-фасилітатора.

Важливим є також системне використання фасилітативних методів, що стимулюють продуктивну групову діяльність, зокрема: презентацій, мозкового штурму, ділових і рольових ігор, дискусій, дебатів, дослідницьких методів тощо. Паралельно необхідним є вдосконалення комунікативних умінь, які є визначальними для ефективної фасилітації: активне слухання, моделювання, підбиття підсумків, концентрація уваги, стимулювання, визнання прогресу, спостереження, інклюзія та інші. Окремого значення набуває створення психологічного клімату довіри між усіма учасниками освітнього процесу та забезпечення партнерської співпраці у прийнятті рішень. Доцільною є також психологічна підготовка педагогів, спрямована на розвиток гуманістичних цінностей і установок, формування навичок створення атмосфери позитивного прийняття, активного слухання, управління груповою динамікою та усвідомлення гідності кожної особистості, що особливо важливо враховувати у системі підвищення кваліфікації вчителів. Не менш значущим є формування різноманітних зворотних зв'язків між учителем і учнями, що дозволяє, з одного

боку, зберігати автономію та свободу учня, а з іншого – забезпечує глибше розуміння його внутрішнього світу. Доцільним є створення учнівських груп вільного спілкування з метою розвитку психологічної культури міжособистісної взаємодії та актуалізації особистісних установок. Завершальним напрямом є вивчення та творче використання педагогічних ідей зарубіжного досвіду з подальшою їх адаптацією до сучасних соціокультурних умов (Омельченко, Шулик, 2018, с.8).

Під педагогічними умовами формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів М. Швардак розуміє сукупність обставин, що забезпечують стійку позитивну динаміку розвитку цього феномену та його структурних компонентів. На думку авторки, до таких умов належать: розвиток комунікативних умінь студентів засобами інтерактивної взаємодії; толерантне ставлення викладача-фасилітатора до студентів і розуміння їхніх реакцій; проблемний характер навчання; забезпечення діалогізації освітнього процесу закладу вищої освіти шляхом використання спеціально дібраного комплексу вправ; формування атмосфери довіри до студентів і віри в їхні можливості, створення емоційно позитивного навчального середовища; а також забезпечення студентів необхідними інформаційними, дидактичними та матеріально-технічними ресурсами (Швардак, 2015, с.181).

Ефективними техніками формування фасилітативної компетентності вважаються діалогові лекції, діагностувальні практикуми, рефлексивні семінари, а також особистісно орієнтовані, комунікативні, інтелектуальні та сенситивні тренінги. Особлива перевага надається тренінгам для фасилітаторів, у межах яких відпрацьовуються методи зміни власної поведінки, техніки формування нових особистісних якостей, активізується механізм вироблення нових тактик професійної поведінки, що сприяє підвищенню ефективності педагогічної взаємодії (Волошко, 2021, с.76).

Висновки. У результаті теоретичного аналізу проблеми фасилітативної функції педагога в контексті інноваційних трансформацій освіти встановлено, що сучасний освітній процес потребує переосмислення його ролі як

організатора, координатора та фасилітатора освітньої взаємодії. Зміна освітньої парадигми, орієнтація на особистісно-зорієнтоване навчання, суб'єкт-суб'єктну взаємодію та розвиток ключових компетентностей здобувачів освіти актуалізують необхідність упровадження фасилітативного підходу як одного з провідних у сучасній педагогіці.

Узагальнення наукових підходів дає підстави визначити фасилітацію як процес організації педагогічної взаємодії, що спрямований на створення сприятливих умов для саморозвитку, самореалізації та активного включення учасників освітнього процесу у спільну діяльність. Фасилітація забезпечує не директивне керування, а підтримувальне, партнерське середовище, у якому кожен учасник має можливість виявляти ініціативу, здійснювати усвідомлений вибір і реалізовувати власний потенціал. Вона ґрунтується на принципах гуманізму, довіри, діалогу, толерантності та взаємоповаги, що забезпечує ефективність освітньої взаємодії.

У цьому контексті фасилітативна функція педагога визначається як професійна функція, що полягає в організації та підтримці суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками освітнього процесу, створенні умов для розвитку їхнього особистісного потенціалу, активізації пізнавальної діяльності та формування здатності до самостійного навчання. Педагог, реалізуючи фасилітативну функцію, виступає не лише джерелом знань, а передусім модератором освітнього процесу, наставником і партнером, який сприяє розкриттю внутрішніх ресурсів здобувачів освіти. Його діяльність спрямована на підтримку ініціативи, розвиток критичного мислення, формування відповідальності за результати навчання та забезпечення психологічно комфортного освітнього середовища.

Реалізація фасилітативної функції безпосередньо пов'язана з рівнем сформованості у педагога фасилітативної компетентності, яку доцільно визначити як інтегративне професійно-особистісне утворення, що відображає здатність і готовність педагога до організації ефективної фасилітативної взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу. Вона ґрунтується на системі

міждисциплінарних знань, комплексу комунікативних, організаційних, рефлексивних і перцептивних умінь, а також на ціннісних орієнтаціях, що забезпечують гуманістичну спрямованість педагогічної діяльності.

Структурно фасилітативна компетентність, на наш погляд, охоплює мотиваційно-ціннісний компонент, який відображає готовність педагога до фасилітативної діяльності та прийняття гуманістичних цінностей освіти; когнітивний компонент, що забезпечує систему знань про сутність фасилітації, закономірності взаємодії та технології організації освітнього процесу; операційно-діяльнісний компонент, який передбачає володіння методами і технологіями фасилітативного навчання; та рефлексивний компонент, що забезпечує здатність до аналізу й корекції власної педагогічної діяльності.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що фасилітативна функція педагога є одним із ключових чинників успішної реалізації інноваційних трансформацій освіти. Вона забезпечує перехід від традиційної моделі навчання до партнерської взаємодії, в якій студент виступає активним суб'єктом освітнього процесу, а педагог – фасилітатором його розвитку.

References

- Березка, С.В. (2019). Педагогічна фасилітація у ЗВО: теоретичні аспекти підготовки особистості викладача. *Теорія і практика сучасної психології*, 2 (4), 5-9.
- Бібік, Н. М. (2021). Фасилітація. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732932/1/%D0%A4%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf>
- Волкова, Н.П., Степанова, А.А. (2018) Фасилітатор як важлива рольова позиція сучасного викладача вишу. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки, 1 (15), 228-234.
- Волошко, Г. (2021). Фасилітативний підхід як умова організації реверсивного навчання майбутніх педагогів. Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа: монографія / за заг. ред. А. А. Сбруєвої. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 61-82.
- Волошко, Г. (2016). Фасилітативний підхід у діяльності викладача як сучасний напрям реформування вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 9(63), 96-106.
- Галіцан, О. А. (2012). Теоретичне підґрунтя проблеми застосування принципів педагогічної фасилітації у професійній діяльності вчителя сучасної школи. *Науковий часопис НПУ ім.*

- М.П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики, 18 (28), 129–132.
- Гура, Т. В. (2014). Педагогічна фасилітація – механізм розвитку лідерського потенціалу студентів в умовах технічного університету. *Теорія і практика управління соціальними системами*, (3), 32-44.
- Енциклопедія освіти (2008) / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 1040.
- Желанова, В.В. (2021). Фасилітаційна компетентність майбутнього педагога: сутність і структура. *Інноваційна педагогіка*, 1 (31), 87-90.
- Козич, І.В. Фасилітаційна компетентність як невід’ємна складова професійної компетентності педагога закладу вищої освіти. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download/211/4835/10853-1?inline=1>
- Кошечко, Н. (2018). Фасилітація як інноваційна технологія управління педагогічними конфліктами у закладах вищої освіти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2 (8), 24-29.
- Левченко, О.О. (2008). Фасилітаційна діяльність педагога в контексті суб’єкт-суб’єктного підходу в педагогічній діяльності. *Вісник Житомирського державного університету. Філософські науки*, 39, 23–26.
- Омельченко, С., Шулик, Т. (2018). Педагогічна фасилітація в освітньому процесі сучасних закладів середньої освіти. *Гуманізація навчально-виховного процесу. Розділ. Вища школа*, 1 (87), 4-12.
- Прасол, Н.О. (2014). Педагогічна фасилітація у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 1.47 (114), 222-226.
- Рябець, Д.В. (2022). Фасилітація в контексті підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 1 (50), 249-251.
- Фісун, О. В. (2011). Формування фасилітуючої позиції вчителя в системі науково-методичної роботи загальноосвітнього навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків.
- Фокша, О. М. (2019). Педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх вчителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Держ. закл. «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса.
- Хілько, С. (2016). Особливості формування фасилітаційної позиції майбутнього психолога в системі післядипломної педагогічної освіти. *Післядипломна освіта в Україні*, (1), 83-86.
- Хілько, С. О. (2014). Фасилітаційний підхід до професійної підготовки майбутніх психологів. Психолого-педагогічне забезпечення модернізації післядипломної педагогічної освіти в умовах змін (Матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції) <https://surl.li/iekhzm>
- Швардак, М.В. (2015). Фасилітація у процесі формування творчої особистості майбутнього педагога. Професійна підготовка майбутнього педагога в умовах сучасної освітньої парадигми: монографія. Київ: Кондор, 175-183.
- Шевченко, К.О. (2014). Педагогічна фасилітація у контексті професійної компетентності вчителя. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки*, 2(13), 258-263.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>